

Давча Спасова

Еден доцноантички тип на наушници од Р. Македонија

УДК: 904:671.121.4(381)''652''

Скопје
spasovad@yahoo.com

На територијата на Р. Македонија досега е откриен значаен број наушници со корпа, тип на накит карактеристичен за периодот на доцната антика. Ваквиот материјал досега само делумно е презентираан во домашната стручна литература. Со најновите археолошки истражувања на охридската цитадела, овој број се надополни со уште четири примероци¹ пронајдени во три гробни целини на една поголема некропола, активна во периодот од 4 до 6 век. Засега, конечниот збир се заокружува со еден новооткриен чифт наушници со корпа од островот Голем Град на Преспа.² Значајот и бројноста на овој материјал ја наметнува потребата да се направи негова поопстојна презентација и анализа.

Општо земено, наушниците со корпа се состојат од три основни дела кои ја чинат целината на ваквиот тип накит: тегле, мала алка и украс во форма на корпа. Носечки елемент во овој склоп е теглето со кружна форма и внатрешен дијаметар од околу 3 см. На неговиот долен дел е аплицирана корпа како главен декоративен елемент, и алка, која најчесто е лиена заедно со самото тегле. Корпата со потесниот, затворен крај е прилепена до алката, додека, во отворениот член дел најчесто е вметнат украсен камен од стаклена паста.

Во стручната литература владеат поделени мислења околу потеклото на наушниците со корпа. Една теза упатува на нивно блискоисточно поте-

¹ На ова место сакам да ја изразам мојата благодарност до раководителот на систематските археолошки истражувања на Самуилова тврдина, Паско Кузман за отстапениот материјал; на колегите Сарита Карпузова и Бранко Павловски во чии работни сектори беа најдени истите; како и на Климент и Билјана Балеви за конзервацијата на предметите и, секако, на Оливера Мишева за фотографскиот материјал.

² За отстапениот наод ѝ должам благодарност на проф. д-р Вера Битракова Грозданова, долгогодишен раководител на археолошките истражувања на островот Голем Град.

кло.³ Оттаму, според едни автори, преку Медитеранот⁴ нивната употреба се распространува во ареалот на Балканот, Централна и Западна Европа, на местата каде во претходните векови се протежала моќната Римска Империја. Според други, нивниот правец на дисперзија оди преку Црноморскиот брег,⁵ до претходно споменатите простори. Втората теза, пак, го посочува Апенинскиот Полуостров како центар на примарната продукција на наушниците со корпа.⁶

Тие, како дел од накитот во доцната антика, биле распространети првенствено меѓу античкото староседелско население.⁷ Подоцна, биле делумно прифатени и носени од варварските, германски племиња.⁸

Во постарата литература овој тип накит генерално се датира во 6 век и тоа, најчесто во неговата втора половина, а продолжува да биде актуелен и во текот на целиот 7 век.⁹ Во овие два века корпата бележи еволуција на формата и декорацијата, додека во 8 век се појавува во прилично поедноставен облик.¹⁰ Поновите истражувања во оваа област покажуваат дека наушниците со корпа како дел од накитот почнуваат да бидат актуелни уште во 4 и 5 век.¹¹

Презентираните тези за носителите, хронолошката и типолошката детерминација се изведени главно врз основа на анализа на материјалот откриен на просторите на Далмација, Италија, Северен Балкан, Западна и Централна Европа. Овие определби делумно можат да се однесуваат и на материјалот пронајден на нашата територија, но треба да се имаат предвид географската положба, историските услови, како и сферите на влијание на културен и трговски план кои го засегаат овој простор во времето на турбулентниот доцноантички период. Сите овие причини допринеле за една поинаква хронологија и развој на овој тип накит како засебна категорија, но и во рамките на целокупниот накит во доцната антика. Во понатамошниот текст следува поопсежна презентација и анализа на целокупниот досега познат материјал пронајден на територијата на Република Македонија. (Карта 1)

Од досега откриените наушници со корпа, најстара хронолошка одредница има еден чифт златни примероци со мазно кружно тегле и отворени,

³ Литература посочена во студијата на J. Kastelic, *Les boucles d'oreilles à corbeille en Slovenie*, *Archaeologia Jugoslavica* II, Beograd 1956, 119-129.

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ V. Bierbrauer, *Invillino - Ibligo in Friaul*, I, II, MBVF Bd. 33, München 1987 (Литература цитирана кај И. Микулчиќ, *Антички градови во Македонија*, Скопје 1999, 399-400); A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Panonien*, Berlin/Leipzig 1926, 40-45 (цитирано кај E. Riemer, *Romanische Grabfunde des 5-8 Jahrhunderts in Italien*, Rahden 2000, 61).

⁷ Z. Vinski, *Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400 do 800 godine*, VAMZ 3 s.-sv. V, Zagreb 1971, 60.

⁸ Ibidem

⁹ J. Kastelic, op. cit., 122.

¹⁰ Ibidem

¹¹ E. Riemer, *Romanische Grabfunde des 5.-8. Jahrhunderts in Italien*, Rahden 2000, 45-64.

зашилени краевии; алка од мазна жица и едноставна цилиндрична корпа со вметнато конусно камче од сина стаклена паста во нејзината внатрешност. (сл. 1) Пронајдени се во гробот 4 на локалитетот Пештерица кај Прилеп, а датирани со монети од Констанциј II (337-361) и други наоди од 4 век, приложени како погребен дар во истиот гроб.¹²

На локацијата Под Градиште, село Слатино, Брод, во еден гроб пронајдена е сребрена наушница со кружно тегле изработено од четирикратно тордирана жица и закопчување на клучка; алката е изведена од двојно сукана жица, а корпата има форма на отворена цветна чашка. (сл. 3б) Во рамките на истиот гроб откриено е и украсно камче од светлоцрвена стаклена паста, кое најверојатно припаѓало на истата наушница. Врз основа на керамичкиот материјал од истиот гроб, авторот се обидува гробната целина да ја датира во 5 век.¹³

На преминот меѓу 5 и 6 век датирана е една наушница, случаен наод од месноста Асан Аго во Охрид. (сл. 5а) Составена е од тегле од мазна кружна жица, мазна алка и едноставна корпа со полукружна форма.¹⁴ Втората наушница, случаен наод, потекнува од охридската локација Лабино, а хронолошки е сместена во 6 век.¹⁵ Има кружно тегле изведено од двојно тордирана жица и иста таква алка; корпата недостасува. (сл. 5б)

На островот Голем Град во Преспа, во четири гроба откриени се три чифта наушници со корпа и еден засебен примерок.¹⁶ Од нив, само чифтот од гробот 129 е изработен од бронза, додека останатите примероци се од сребро. Наушниците во гробот 67 (сл. 4а) имаат кружно тегле со цилиндер за закопчување, алка оформена во техника на филигран и корпа во форма на отворена цветна чашка налегната над кружен прстен декориран со гранулација и мазен филигран. Во внатрешноста е вметнат украсен камен од бела стаклена паста. Вториот чифт наушници од овој локалитет пронајден е во гробот 69. (сл. 4б) Тие имаат кружно тегле декорирано со три снопа попречно врежани линии и цилиндер за закопчување на едниот крај. Алката е изведена од два радијални реда филигран во чија средината е изведен крст од двојно сукана филигранска жица. На три места на алката аплицирани се гранули од сребро. Корпата има слична форма и декорација како и чифтот во гробот 67. Примерокот од гробот 78 (сл. 4в) е со кружно тегле и цилиндер за закопчување. Алката е изведена во техника на гранулација и едноставна корпа во форма на пресечен конус со вметнато украсно камче.

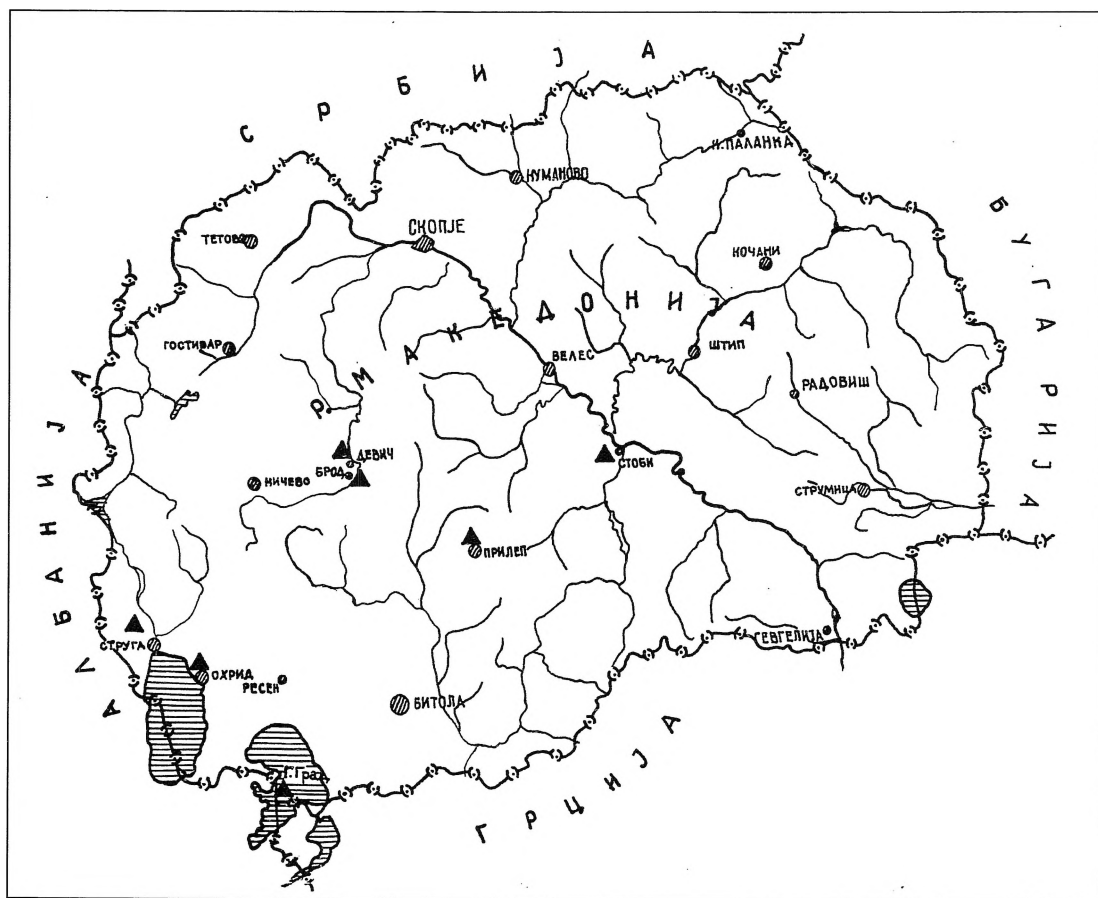
¹² К. Кепески, Северозападна некропола на вилата рустика во Пештерица кај Прилеп, *Maced. acta archaeol.* 2, Прилеп 1976, 205-218.

¹³ B. Babić, Un tombeau paléo-byzantin des environs de Makedonski Brod avec annex de boucle d'oreille avec corbeillon, *Rapports du III Congrès International d'Archéologie Slave*, Bratislava 7-14 septembre 1972, Tome 2, Bratislava 1980, 31-34.

¹⁴ В. Лахтов, Накитот на раносредновековните наоѓалишта во охридско, *Зборник на трудови*, Охрид 1961, 36.

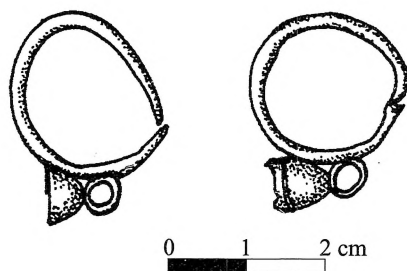
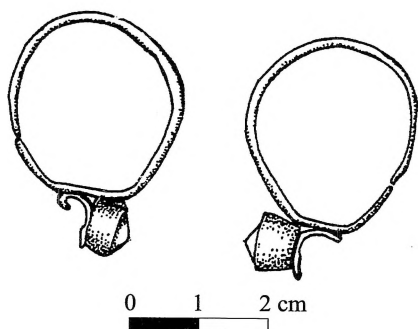
¹⁵ Ibidem

¹⁶ В. Битракова Грозданова, Ископувањата на Голем Град 1981-1986 година, *Maced. acta archaeol.* 10, Прилеп 1989, 107-111.

Карта 1. Наушници со корѝа на територијата на Р. Македонија

Сл. 1. Наод од Прилеп, гроб 4, Пешиџерица

Сл. 2. Наод од Сџоби, гроб 392

Како последен, засега познат наод од овој тип, откриен на островот Голем Град ќе биде презентирани чифтот бронзени наушници од гробот 129.¹⁷ Составени се од кружно мазно тегле со отворени зашилени краеве, кружна мазна алка која делумно е деформирана и корпа во форма на желад, создаден од полукружна празна чашка во која е вметнат лентест прстен со кружно украсно камче од зеленкаста прозирна стаклена паста. (сл. 4г) Овој примерок е датиран во 6 век.

Со иста хронолошка одредница се и еден чифт наушници со корпа од гробот 392 во Стоби.¹⁸ (сл. 2) Слични на нив се сребрените примероци од Делогожда кај Струга, откриени во гробот 13.¹⁹

Во домашната стручна литература се сретнуваат податоци за уште неколку наушници од овој тип пронајдени на нашата територија, но, за жал, без потребниот опис и презентација. Тоа се примероците од Брод²⁰ (за еден од нив има солиден цртеж - сл. 3а), Девич и Опила.²¹

Новооткриените наушници со корпа од охридската цитадела ќе бидат презентирани во продолжение на овој текст. Тоа се сребрени примероци, пронајдени како прилози во три гробни целини од некрополата, активна во доцната антика на овој простор. Во гробот 77, лоциран покрај внатрешната линија на северниот бедемски сид, пронајдена е една цела наушница (сл. 5в, б) и украсното камче од црвенкаста стаклена паста, од другата таква наушница. (сл. 5г, б) Зачуваниот примерок има кружно тегле од мазна жица со отворени зашилени краеве, корпа во форма на цветна чашка чиј отворен крај оди делумно над прстенот, декориран со два обрачи од гранулација, еден на спојката со чашката, а другиот на отворениот дел, каде е вметнато конусно камче од црвенкаста стаклена паста. Алката е изведена од два радијални реда врежани линии. Внатрешноста на корпата е исполнета со белулава глинеста материја. Втората наушница е откриена во детскиот гроб 232 во јужната половина на цитаделата. (сл. 5д, 7) Таа е во голема мера оштетена, но од сочуваните делови може да се каже дека има тегле од мазна жица и иста таква алка. Фрагментите од корпата упатуваат на едноставна чашка со прстенест додаток на отворениот крај. Украсно камче не е најдено. Чифт наушници од овој тип се пронајдени во најсеверната комора од гробницата со три комори, лоцирана во јужната половина од тврдината. Овој чифт има тегле од мазна жица и цилиндер за закопчување, декориран со пластично изведени попречни ребра; корпата не е зачувана, но нејзини траги се видливи на местата каде таа била споена со теглето; алката во голем дел е уништена, но може да се види дека таа била декорирана, од едната страна со два радијални реда од врежани линии, а од другата со крупна

¹⁷ V. Bitrakova Grozdanova, Golem Grad de Prespa, Spartacus II, Велико Търново 2006, 13, fig. 11.

¹⁸ Ž. Vinčić, M. Ivanovski, Stobi - Zapadna nekropola, AP 20, Beograd 1979, T. LIII, сл. 2.

¹⁹ V. Bitrakova Grozdanova, La nécropole antique de Delogožda et sa chronologie, Ancient Macedonia V vol. 1, Thessaloniki 1993, 172, T.V.

²⁰ Ibidem; И. Микулчиќ, Антички градови во Македонија, Скопје 1999, 399.

²¹ И. Микулчиќ, op. cit., 399-400.

лажна гранулација. Гранулите продолжуваат по должина на теглето кон челната страна. (сл. 5f, 8a, б)

Наушницата од гробот 77, според теглето од мазна жица со зашилени краеви и вметнатото конусно камче во корпата потсетува на златните наушници од 4 век од Пештерица,²² додека мунициозноста при изведбата на корпата, нејзината големина и декорација, формата на цветната чашка и среброт како материјал за изведба, се елементи кои посочуваат на подоцните примероци. Наодот од гробот 232, пак, ги нема основните параметри за било каква анализа и определба. Чифтот наушници од гробницата со три комори, според декорацијата со гранули на теглето има најблиски аналогии со неколку наушници од некрополата на локалитетот Пристава на Блед, датирани кон крајот на 6 и првата третина на 7 век.²³ За поблиска датација на нашите примероци може да се посочи фактот дека во најјужната комора од истата гробница е пронајден дел од појасна гарнитура, од типот *Suĉidava* кој се датира во втората половина на 6 век.²⁴

Досега објавените наушници со корпа пронајдени на територијата на Република Македонија, вклучувајќи ги најновите примероци од охридската цитадела, во најголем дел тешко можат прецизно хронолошки да се определат. Тоа се должи на фактот што во гробните целини каде се пронајдени, не е присутен материјал податлив за поблиска хронолошка определба. Оттука се наметнува потребата, со аналитички пристап да се посочи генерална определба во рамките на една поширок временски распон од 4 до 6 век.

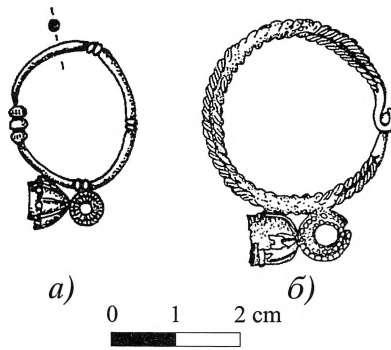
Исклучок од ова тврдење, секако се чифтот златни наушници од Пештерица. Тие се прецизно датирани со 43 монети од Констанциј II (337-361), како и други наоди типични за 4 век. Тоа се воедно и најстарите датирани наушници со корпа на нашата територија, и воопшто, во целата досега објавена литература која ја третира оваа проблематика. Важноста на овој наод е дотолку поголема бидејќи, тој може да се окарактеризира како вовед во традицијата на употреба на ваквиот тип накит, којшто подоцна ќе прерасне во своевиден белег на доцната антика. Од друга страна, тој може да се претстави и како мост на поврзување на традициите за изработка на накитот од раноцарскиот период и накитот во доцната антика. За тоа може да посведочи една златна наушница од Салона, широко датирана од 2 до 4 век,²⁵ која припаѓа на друг тип наушници, меѓутоа корпата која е вклучена како декоративен елемент во тој склоп, е многу слична со наодот од Пештерица, според формата и вметнатиот украсен камен во внатрешноста.

²² К. Кепески, *op. cit.*, 205-218.

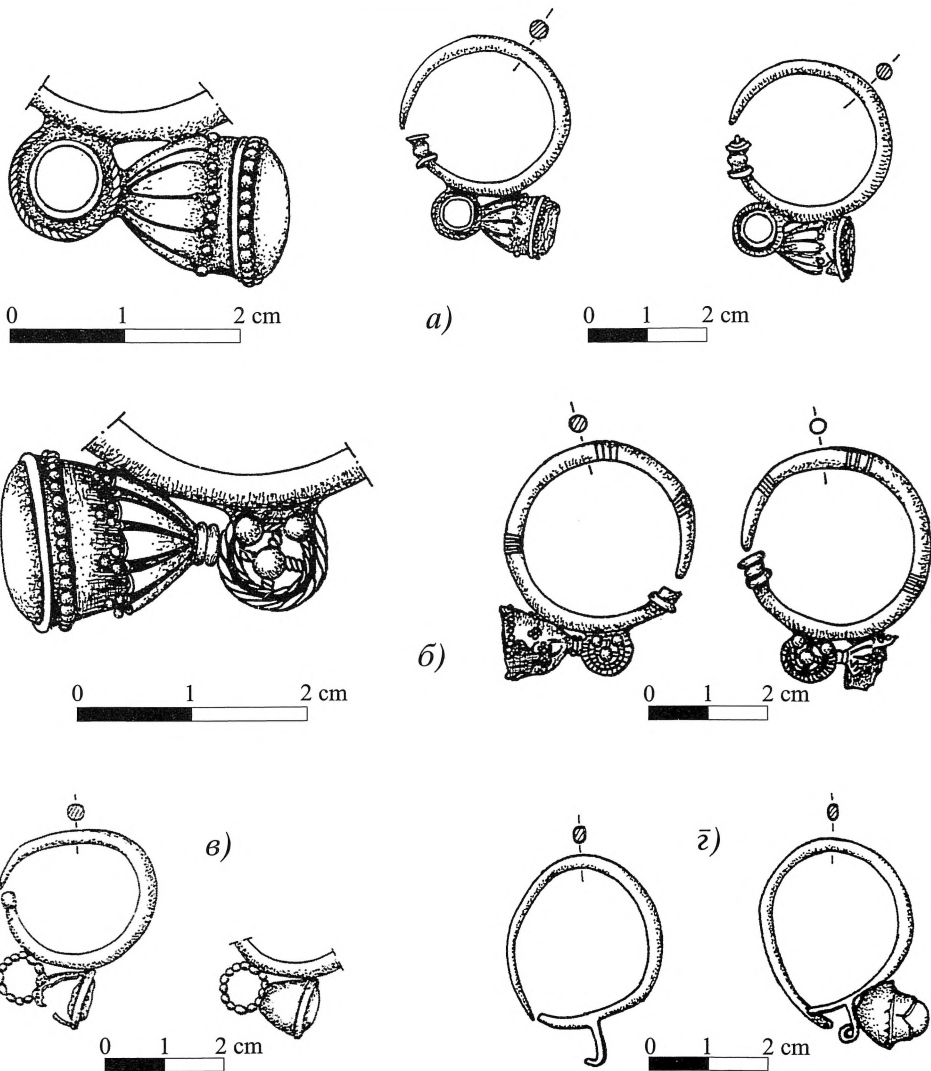
²³ J. Kastelic, *op. cit.*, 120, B. II; P. Korošec, *Period seobe naroda u Sloveniji*, Materijali IX, Beograd 1972, 40-41, T.V-1; Каталог на предмети *Od Rimljanov do Slovanov*, Ljubljana 2001, 123-6, 7.

²⁴ Z. Vinski, *Kasnoantički starosjedeoci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini pred-slavenskog supstrata*, VAHD LXIX, Split 1974, 38-40, 56, заб. 76.

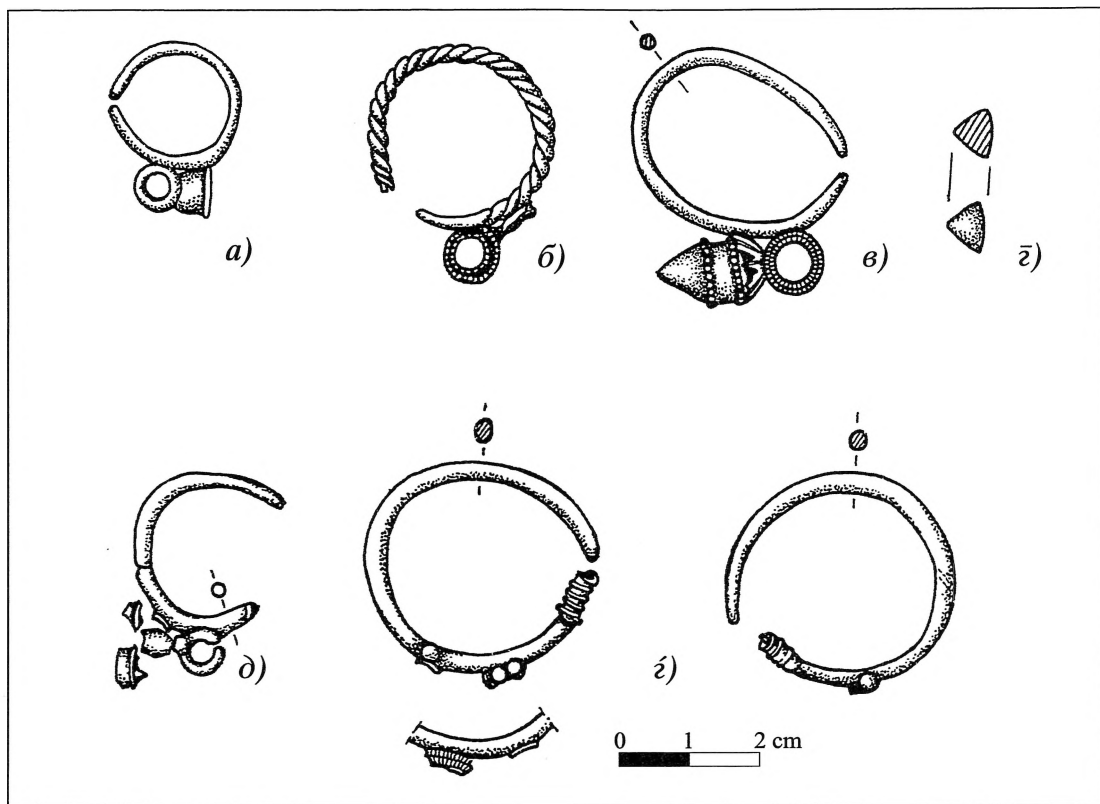
²⁵ E. Višić Ljubić, *Naušnice, Longae Salonae I*, Split 2002, 223-14; *Longae Salonae II*, Split 2002, 123-14.

Сл. 3. Гробни наоди: а) Брод; б) Под Градишће, Слајино, Брод

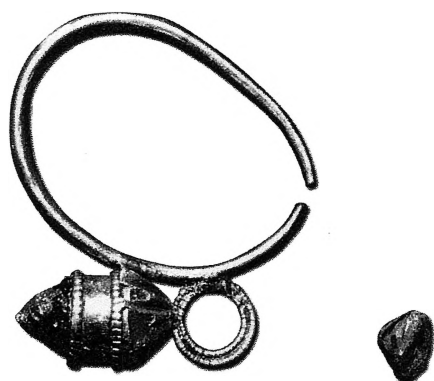
Сл. 4. Наоди од Голем Град, Пресја: а) гроб 67;
б) гроб 69; в) гроб 78; з) гроб 129

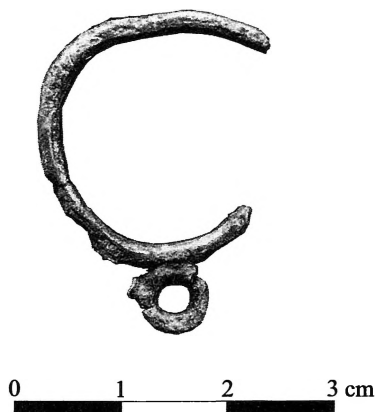
Сл. 5. Наоди од Охрид: а) Асан Аџо; б) Лабино; в) гроб 77 (Самоилова ѿврдина - ЦД/СП); г) гроб 77 (Самоилова ѿврдина - ЦД/СП); д) гроб 232 (Самоилова ѿврдина - ЦД/ЈП); е) гробница со ѿри комори (Самоилова ѿврдина - ЦД/ЈП)

Со анализа на наушниците со корпа кои се предмет на разгледување во овој труд, може да се постават неколку генерални определби за овој доцноантички тип накит. Постарите примероци се изработувани од злато или сребро, имаат едноставно тегле и едноставна нерасчленета корпа. Во оваа група припаѓаат примероците од Пештерица и случајниот наод од Асан Аџо. Среброто пак, е доминантен материјал за изработка на подоцните примероци, кои се карактеризираат со расчленување на корпата и развој во декорацијата на сите составни елементи кои ја чинат целината. Ваквиот тренд се однесува на периодот од 5 и 6 век. Во оваа категорија може да се смести целокупниот останат материјал пронајден на наша територија. Од друга страна, во доцниот 6 век накитот во локални рамки бележи декаденција на формите и материјалот.²⁶ Ова, секако, се одразува и во изработката на наушниците со корпа како негов составен дел. Земајќи го предвид претходно кажаното, бронзените наушници од Голем Град би можеле да ја имаат токму оваа хронолошка одредница.

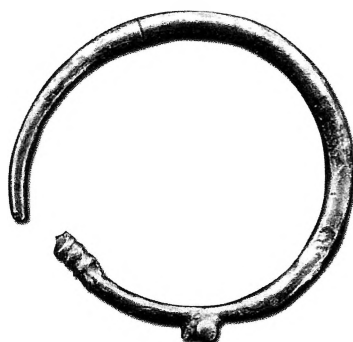
²⁶ И. Микулчиќ, *op. cit.*, 397.

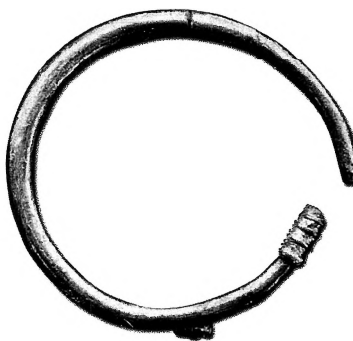
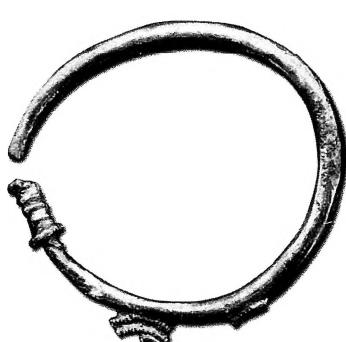
Сл. 6. Гроб 77
(Самоилова ѿврдина - ЦД/СП)

Сл. 7. Гроб 232
(Самоилова ѿврдина - ЦД/ЈП)

Сл. 8а. Гробница со ѿри комори (Самоилова ѿврдина - ЦД/ЈП)

Сл. 8б. Гробница со ѿри комори (Самоилова ѿврдина - ЦД/ЈП)

Од друга страна, многу е тешко да се направи било каква типологија на материјалот, од едноставна причина што сите примероци се различни според формата и декорацијата на составните елементи, а посебно на корпата. Во продолжение ќе биде направен осврт во оваа насока, разгледувајќи ги одделно составните делови на овој тип накит.

Корпата како главен декоративен елемент има форма на отворена цветна чашка, изработена со техника на фасетирање во тенок сребрен лим. Нејзината внатрешност може да биде исполнета со смола или, како што е потврдено на примерокот од гробот 77 од Охрид, со глинеста материја. Расчленувањето на корпата е надополнето со декорација во техниките на филигран и гранулација. На отворениот крај од корпата најчесто е вметнуван украсен камен од стаклена паста. Исклучок од овие генерални карактеристики се корпите на наушниците од Пештерица и Асан Аго, кои имаат едноставна нерасчленета корпа, без додатни украсни елементи.

Според начинот на закопчување и декорацијата, теглињата можат да се поделат во три групи: тегле од мазна кружна жица со кружен пресек и зашилени краеве, филигранско тегле со кружна форма и закопчување на клучка и, масивно кружно тегле, со или без декорација и цилиндер за закопчување. Малата алка може да биде едноставно оформена од мазна жица или во техниките на филигран и гранулација.

Поради разноликоста на материјалот тешко може да се посочи работилница каде биле произведувани наушниците со корпа кои се откриени на наша територија, но со голема сигурност може да се каже дека не се работи за локална продукција, туку за импорт. Сепак, како единствен локален продукт може да се посочи чифтот бронзени наушници од локалитетот Голем Град.

Покрај разликите во формите и декорациите на примероците кои се предмет на разгледување, нужно е да се посочат и некои црти карактеристични за сите, или за поголем дел од нив. Сите тие, со исклучок на случајните наоди, се гробни прилози. Најголем дел од нив се пронајдени во гробни целини заедно со низанки од мониста од килибар и стаклена паста. Таков е случајот со наодите во четирите гроба на Голем Град,²⁷ гробот 77 и гробницата на охридската цитадела.²⁸ И во гробот 4 во Пештерица има низанка,²⁹ која за разлика од претходните е изработена од златни мониста и мониста од стаклена паста.

Како заклучок од досега искажаното може да се посочи констатацијата дека наушниците со корпа биле актуелен дел на доцноантичкиот накит на нашата територија во периодот од средината на 4 до крајот на 6 век. Доминантен материјал за нивна изработка е среброт. Најчесто оделе во комбинација со низанки од килибар и стаклена паста, уште еден елемент карактеристичен за накитот во доцната антика. Степенот на истраженост и околностите во кои се најдени наушниците со корпа дозволуваат да се

²⁷ В. Битракова Грозданова, *op. cit.*, 107-111.

²⁸ Археолошки истражувања 2000-2005.

²⁹ К. Кепески, *op. cit.*, 205-218.

направи само општа хронолошка и типолошка детерминација на материјалот и да се посочат неговите карактеристики како појдовна точка за понатамошна анализа.

A Late Antique Type of Earrings from the Republic of Macedonia

S u m m a r y

A significant number of basket-shaped earrings has been discovered on the territory of the Republic of Macedonia, a type of jewellery characteristic of Late Antiquity. This material has only partially been presented in domestic scholarly literature. This text presents and analyzes it in greater detail.

In the literature that has been published so far on this subject, the indigenous Antique inhabitants have been identified as the primary population that wore this type of jewellery. Later, it was partially adopted and worn by the barbaric, mainly Germanic tribes.

Basket-shaped earrings are customarily dated to the 6th century, usually to its second half; they continued to be worn throughout the 7th century. During these two centuries, the basket evolved both in terms of form and decoration, while in the 8th century it emerges in a fairly simplified form. This chronological and typological dating is based on the analysis of the material discovered in the regions of Dalmatia, Italy, Northern Balkans, Western and Central Europe.

Among the published earrings of this type that have been discovered on the territory of the Republic of Macedonia, the earliest in date is a pair of gold earrings with a plain cylindrical basket and an inserted small cone-shaped stone made of glass paste, discovered in grave 4 on the site of Pešterica near Prilep. It is dated with the coin minted by Constantius II (367-361) and other finds from the 4th century discovered as grave offerings in the same grave. One earring with a filigree hoop and the basket in the shape of a flower cup, discovered in Slatino near Makedonski Brod, is dated by the author to the 5th century on the basis of the ceramic material that forms the grave unit. One specimen with a solid cast basket, a random find from the site of Asan Ago in Ohrid, is dated to the turn of the 5th century. The other specimens from our territory are dated to the 6th century. They include basket-shaped earrings found in graves 67, 69, 78 and 129 on the isle of Golem Grad in Lake Prespa. The Ohrid Collection has another random find from the site of Labino and four earrings have recently been discovered in grave units in the necropolis of the Ohrid citadel that was active in the period between the 4th and 6th centuries. This group includes a fully preserved earring and a decorative stone from the other such earring from grave 77 in the northern half of the citadel, one pair from the grave with three chambers and one specimen from child's grave 232 discovered in the southern half of this site. The specimens discovered in the necropolises in Stobi, Makedonski Brod, Devič and Opila complete this collection of earrings that have been discovered so far.

The analysis of the basket-shaped earrings discovered on the territory of the Republic of Macedonia enables us to reach several general conclusions concerning this type of Late Antique jewellery. The earlier specimens are made of gold or silver, they have a plain hoop and a plain basket without ornaments. The specimens from Pešterica and the random find from the site of Asan Ago belong to this group. Silver was the material that was mainly used in the manufacture of the later specimens characterized by an intricately made basket and developed ornamentation of all the elements that make the whole. This trend is typical of the 5th and 6th centuries. All the other material of this type discovered on the territory of the Republic of Macedonia can be categorized in this group.

On the other hand, it is fairly difficult to propose any typology, simply because all the specimens are different both in shape and the decoration of the elements, and especially the basket. The extent to which they have been studied and the circumstances in which they were discovered allow only general chronological and typological dating and identifying their characteristics as a point of departure in their further analysis.

Translated by
Rajna Hot Koška